

Krsto PIŽURICA

JEDNA INTIMA (I JEDNA PJESMA) VLADIKE RADA*

U svijesti čitalaca Njegoš pretežno živi kao epski pjesnik koji je stvarao likove viteškog morala. On je za mnoge sinonim „patrijarhalnog“ svijeta epske Crne Gore, koja je živjela u procjepu borbe dobra i zla, slobode i ropstva, niskog morala i viteških etičkih principa. Uz to, formirano je shvatanje da je Njegoš samo u pjesmama i djelima u kojima se slikaju događaji i obrađuju istorijske teme iz života crnogorskog naroda.

Svođenje Njegoša na istorijske teme i jednostavnije žanrove pjesničkog izraza degradira ovoga pjesnika i uramljuje ga u određene šeme i pjesničke kalupe. Njegoš je, u stvari, bio pjesnik bogate mašte i raskošnog poetskog izraza, pjesnik ogromnog duhovnog bogatstva. Njegovo pjesničko djelo je široka lepeza u kojoj se nalaze: pjesme po ugledu na narodne, prigodne pjesme, ode, elegije, poeme, stihovane basne, refleksivne pjesme, opisne pjesme, diti-rambi, ep, drama, epsko-lirsko dramski spjev; Njegoš je pisao prozu, pjevao je i ljubavne pjesme.

Nikola Mirkov Petrović pričao je J. Jovanoviću da je ljubavnih pjesama u Njegoševoj poeziji bilo više, ali da su one spaljene koliko iz razloga da se ne bi kompromitovao Njegošev vladličansko-vladarski glas, toliko i radi toga da bi ostale u anonimnosti mnoge markize kojima je Njegoš pjevao. P. A. Lavrov na 266. strani svoje studije o Njegošu kaže da je sam Njegoš pred svoju smrt, mnoge od ljubavnih pjesama spalio, ali ističe i da je „među njima sudeći po pričanjima Njegoševih savremenika, bilo ne malo prekrasnih pjesama“.¹

Dosadašnjoj nauci o Njegošu poznato je da je od pjesama ovoga žanra ostala sačuvana samo jedna Njegoševa pjesma, ona pod naslovom *Noć skuplja vijeka*. Međutim, ne može se sa sigurnošću reći da su odgonetnute sve tajanstvenosti kojima je ova pjesma dugo vremena bila obavijena i tajne koje sobom nosi. Nije određeno ni mjesto koje ima u razvoju Njegoševa umjetničkog rasta.

Kao što je poznato, Njegoš ovu pjesmu za života nije štampao, nauci je dugo bila nepoznata. Pronašao je Pavle Popović u Javnoj biblioteci u Petrogradu, među spisima J. P. Kovaljevskog 1912. godine i sljedeće godine,

* Rad je prvi put objavljen u: *Bibliografski vjesnik*, god. 8, br. 3, Cetinje, 1979, str. 159–171.

¹ P. A. Lavrov, P. II P.: *Njegoš, vladika crnogorski i njegovo književno djelo*.

dakle 1913. štamapao je u januarskom broju *Bosanske vile*.² Na osnovu toga rukopisa pjesmu je prvi objavio Milan Rešetar 1912. godine u svome izdanju Njegoševih *Manjih pjesama*. Pavle Popović ističe da „je pjesma pisana tuđom a ne Njegoševom rukom“ i tek su novija otkrića objelodanila original ovoga teksta. On je, naime, pronađen u Njegoševoj *Bilježnici*, koju je objavio Istorijski institut Crne Gore na Cetinju 1959. godine, ali pod naslovom *Paris i Helena* ili *Noć skuplja vijeka*.³

Pjesma je dosad skretala pažnju na sebe više da bi se utvrdio njen vremenski nastanak, a manje se govorilo o njenim umjetničkim kvalitetima. Žive dosta snažna uvjerenja da je ona nastala kao rezultat jednog Njegoševog ljubavnog doživljaja, jedne njegove neprospavane noći koju je imao u Perastu, u Boki Kotorskoj 1846. godine. O njenom nastanku i tome koliko se Njegoš kao vladika, ustručavao da je objavi za života priča Milorad Medaković u svome djelu o Njegošu. „1846. godine siđe vladika u Boku“, kaže on, „da se kupa i nastani se u Perastu... Iz Kotora uzme jednog kadeta, da ga uči plivati... Perast je stari slovenski grad na moru... Ulice su po starom običaju uske. Vladika sjedeći u svojoj sobi, po svojem običaju ili čitaše ili pisaše nešto, a kako je u drugoj kući bila jedna djevojka, koja pogledaše na njega ili iz ljubopitstva ili što se zagledala u vladiku – sva je prilika da se njoj vladika dopadaše – pa često bacaše svoj pogled na vladiku; a ovaj još u mladijema i najsnažnijema godinama ne preziraše ove umiljate poglede. U takvijema prijatnijima časovima, đe priroda sve nadmašuje, đe se sva čuvstva pokreću, a poetična sila leti po visinama, napiše vladika pjesmu ljubavi. Ovu pjesmu nosaše vladika za kolanom, pa kad se vrati na Cetinje, jednog dana izvadi je iza kolana pa je pročita ađutantu... Pjesma predstavljaše živu silu ljubavi, u njoj su se okupile sve miline i dražesti... i morala bi se nazvati krunom njegovije pjesama. Iskaše mu je ađutant, da mu je dade, a on se nasmija umiljato pa će reći: „A kako da ti dam? Zar da pečataš u novinama?“ – Zasluđuje da se svuda pečata – odgovori mu ovaj. „A kako bi to izgledalo: vladika pa piše pjesmu o ljubavi! Ne dam!“ Opet ađutant moli da mu dade, da je prepíše, a vladika će reći: „Nećeš dađavolju – Smijući se savije pjesmu te je opet sađene za kolan“.⁴

Medakovićevu žanrovsku kvalifikaciju i karakteristike ove pjesme u nauci još niko nije osporio. Međutim, sa podozrenjem se gleda na njegovo notiranje godine Njegoševa boravka u Boki, pa u vezi sa time i na godinu nastanka pjesme. I na kraju – je li *Noć skuplja vijeka* baš ta „pjesma ljubavi“

² Njegoš, Djela II, Prosveta, Beograd, 1953, str 507.

³ Dr Jevto Milović, *Kad je nastala Njegoševa pjesma „Paris i Helena ili Noć skuplja vijeka“*, Stvaranje, Titograd 9–10; 1963, str. 207.

⁴ V. M. G. Medaković: *P. Njegoš, poslednji vladajući vladika crnogorski*, Novi Sad 1882, str. 115–116.

o kojoj Medaković govori. R. Lalić, na primjer, osporavajući Medakovićevu tvrdnju, opredjeljuje se za 1844. kao godinu kada je Njegoš napisao pjesmu.⁵ I Vido Latković ističe: „Iz 1844. godine je i jedna po inspiraciji izuzetna Njegoševa pjesma *Noć skuplja vijeka*“, pri čemu svoju tvrdnju potkrepljuje citatima iz Medakovićeve djela.⁶ Jevto Milović, u ranije citiranom radu, uzima sredinu i tvrdi da je Njegoš „boravio u Perastu od 23. jula do 2. avgusta 1845. godine“. U to vrijeme, po njemu, nastala je njegova ljubavna pjesma *Paris i Helena* ili *Noć skuplja vijeka*.

Nama se čini da za ovu pjesmu nije važno utvrđivati gdje je nastala, ali je i te kako značajno utvrditi, bar približno, vremenski termin njenog stvaranja. Pominjanje Perasta, kao mjesta njene inspiracije i nastanka, uslovljeno je, vjerovatno onim što Medaković u vezi sa njom govori, ali se često pominje i Prčanj kada je riječ o njoj i Njegoševim boravcima u Boki. Kao što se zna, u Njegoševoj poeziji postoji i pjesma pod naslovom *Ljetnje kupanje na Prčanju*, za koju R. Lalić kaže: „Nije poznat tačan datum postanka pjesme, ali je vjerovatno napisana u proljeće ili ljeto 1850.“⁷ U potvrdu svoje pretpostavke Lalić navodi stih pjesme „zaboravljen sudbom i ljudima“ i opet zaključuje: „Ovaj i sljedeći stihovi (20–24) izražavaju pjesnikovo pesimističko raspoloženje, koje je pored ostalog bilo nesumnjivo izazvano teškom bolešću“. Lalić, međutim, zaboravlja da su pesimistička raspoloženja spopadala Njegoša i ranije, bezbroj puta; Danilova „crna sudbina“ iz *Gorskog vijenca* je i Njegoševa, što je in sublimno izrazio u poznatim stihovima posvete *Luče mikrokozma* Simu Milutinoviću:

*Sudba ti je i moja poznata;
mislim, nema podobne na zemlji:
do vratah sam iznika tartara,
al na mene sa prokletstvom riče.*⁸

S druge strane treba, valja naglasiti da je Njegoš čitave 1850. godine bio bolestan, da mu zbog bolesti nije ni padalo na pamet da se u današnjem smislu riječi sa Medakovićem kupa, te da, prema tome, ni ovaj nije napuštao Njegoša. Zato bi bliža istini bila pretpostavka da je ova pjesma nastala 1844. godine. Ako bi to bilo tako – tada ne bi bila bez osnova pretpostavka da je iste godine, na istom mjestu nastala i pjesma *Noć skuplja vijeka*.

⁵ Njegoš, *Djela II*, Prosveta, Beograd 1953, str. 507.

⁶ Vido Latković, *Petar Petrović Njegoš*, Nolit, Beograd, 1963, str. 161.

⁷ Njegoš, *Djela II*, (o. c.), str. 544.

⁸ Njegoš, *Djela II*, (o. c.), str. 247.

O Njegoševom boravku u Prčanju 1844. godine Jevto Milović piše sljedeće: „Krajem avgusta Njegoš rješava da pođe u Boku na izvjesno vrijeme: „Želeći sad u ovo vrijeme polzovati se kupanjem, našao sam radi toga zgodno mjesto u Prčanju, pa zato i namjeran sam jutra odavde poći tamo“. Petog septembra, nastavlja Milović, „Dojmi stavlja do znanja Gubernijumu da je Njegoš 28. avgusta 1844. godine stigao na Prčanj, da je odsio u kuću Filipa Lukovića, da uči plivati, i da se kupa dva puta dnevno, kad mu vrijeme dopusti. Njegoš se na Prčanju zadržava deset dana.“⁹

Kombinacija Perast – Prčanj kao mjesto mogućeg nastanka pjesme *Noć skuplja vijeka* ima značaja samo utoliko što posrednim putem dolazimo bliže vjerodostojnijoj pretpostavci da je ova pjesma nastala 1844. ali nikako kasnije. Jer, ako razložno pomjeramo Medakovićevu tvrdnju nastanka pjesme sa 1846. na 1844. godinu (R. Lalić), ili ako izvodimo zaključak da je pjesma nastala 1845. (Milović), zašto onda valjanim dokazima ne bismo vezali pjesmu za Prčanj umjesto za Perast? Nije li Medaković pobrkao bokeljske lokalitete kad je pisao svoje djelo, pa umjesto da govori o Prčanju on pominje Perast za koji vezuje Njegoševu inspiraciju, dakle doživljaj, iznesen u pjesmi *Noć skuplja vijeka*.

Činjenica da se naučne tvrdnje provjeravaju i dokazuju u intervalima vremenskog hoda ohrabruje sumnje o potrebi vezivanja ove pjesme za Boku Kotorsku. Osim Medakovićevih tvrdnji, nauka nema drugih dokaza da je pjesma *Noć skuplja vijeka* nastala baš u Boki i da je u njoj saopštan doživljaj iz Njegoševog života u bokeljskim varošicama. Pri tome mora se imati na umu da Njegoš u Boki i nije imao posebno povoljne uslove za doživljaje erotske prirode. Uz stalne doušnike koji su ga uhodili u svrhu posebne prirode – pored njega su neprekidno bivali i njegovi pratioci, sekretar i drugo osoblje, pa je i zbog toga, uz druge razloge, morao biti „primjernog vladanja“, što će reći vodio je računa o vladličansko-vladarskom dostojanstvu. Zbog toga se konstatacija o njegovim ljubavnim avanturama u Boki mora saopštiti rečenicom uzvično-upitne intonacije. K tome on u pjesmi nigdje ne govori o moru ili detaljima primorskog pejzaža, što bi bilo normalno očekivati da je pjesma nastala u tom ambijentu. Otud, prije će biti da se pjesnik oduševljeno sjećao možda i nekog trenutka iz Pskova, recimo, ili otkud drugo i onako ga proživljeno saopštio u pjesmi.

I činjenica da je prijepis ove pjesme dospio među rukopise J. P. Kovaljevskog pothranjuje pretpostavke da je pjesma nastala neposredno poslije Njegoševog povratka iz Rusije 1837. godine. Ruski inženjer J. P. Kovaljevski boravio je u Crnoj Gori 1838. godine, pa nije bez osnova vjerovanje da je

⁹ Dr Jevto Milović, *Njegošu u slici i riječi*, Grafički zavod, Titograd, 1979, str. 226.

Njegoš ispjevao pjesmu do dolaska Kovaljevskog u Crnu Goru. U Pskovu je proveo skoro tri mjeseca, stanovao je u privatnom stanu, slobodnije se kretao i rado bio gledan u svim društvima. Kad se vratio u domovinu, donio je, između ostalog, i Puškinova djela, pa nije isključeno da je za neke scene bio podstaknut i scenama iz *Evgenija Onjegina*.

Ako smatramo nebitnim mjesto nastanka pjesme *Noć skuplja vijeka*, mi mislimo kako je prihvatanje činjenice da je pjesma nastala do 1845. godine, važno posebno sa stanovišta posmatranja Njegoševog razvoja u kontekstu literature evropskog književnoga kruga. U pjesmi se vide tragovi poetike romantizma, koji su poslije ovog doba u njegovoj poeziji neznatni, osim u izboru istorijskih tema za dva krupna djela.

Već se zna da je romantika evropskog literarnog kruga stvorila poeziju sna, mjesečine, ekstaze, noći, tajanstvenosti. Pjesnici su se rado nadahnjivali seoskom idilom, pravili izlete u nepoznato, beskonačno, dotad neviđeno. Uz specifičnosti koje su proizilazile iz društveno-ekonomskog razvoja svakog naroda – romantika je, kao bitno obilježje literature razdoblja, istakla pricip slobode umjetničkog stvaralaštva, što se ogleda u nepoštovanju principa nijedne dotadanje literaturne škole, u slobodnom izboru pjesničkih vrsta, stilu, temi, motivima. Nije mali broj evropskih romantičara koji su mistificirali vlastite doživljaje i izlaz tražili u bijegu od stvarnosti. Period ruskog romantizma stvorio je pojam „suvišnog čovjeka“ za likove nezadovoljne sobom, stvarnošću oko sebe i uzajamnim odnosima u toj stvarnosti. Ti su likovi patili od tzv. svjetske tuge. Njegoš nije patio od „svjetske tuge“, ali je u sebi nosio vlastitu tugu formiranu u uslovima stalne borbe crnogorskog naroda sa neprijateljem. Sam je bio neka vrsta „suvišnog čovjeka“ kad je donosio odluku da napusti Crnu Goru i pođe u nepoznate daleke krajeve. Romantičari su to baš i voljeli.

Period evropske romantike silno je uticao na razmicanje izražajnih mogućnosti riječi i pjesničkog jezika. Evropska literatura do perioda tzv. moderne nije poznavala onoliku višeznačnost, višesmislenost, poetske riječi kao u periodu romantizma. Raskoš poetskog izraza manifestovala se u leksici, obrtu pjesničke slike, asocijativnosti, tonalitetu, upotrebi atributa, slojevitosti misli i slike. Jezičko bogatstvo, sa bezbroj preliva i finesa, nigdje nije došla do izražaja u Njegoševoj poeziji kao u pjesmi *Noć skuplja vijeka*. Romantičarski stil, bizarnost leksike, suodnos riječi i slike, u funkciji su isticanja osnovnog doživljaja, koji je, kako se vidi, erotske prirode.

Pjesnici razdoblja romantizma rado su slikali ljepote prirode. Elementima seoskog pejzaža, poljskim cvijećem, mirisom baštenskih ruža, opojnošću mjesečine, tajanstvenošću noći, potencirali su erotske požude svojih junaka i raspirivali u njima romantičarske zanose i ushićenja. Puškin je npr. selu posvetio najljepše stihove, a u bašti, u cvijeću stepe sučelio je svoje junake

Onjegina i Tanju i tu im udesio ispovijed. I Njegoš je svoj doživljaj iz pjesme *Noć skuplja vijeka* uramio mjesečinom i seoskim pejzažem, u rustikalnom ambijentu pjesnik doživljava čaroliju radosne ljubavne noći. Svojom seoskom svježinom, zdravljem i naivnošću Njegoševa žena – vila iz „Noći skuplja vijeka“ podsjeća na romantičarski zanesenu i duhovno čistu Puškinovu Tanju.¹⁰

Pjesma *Noć skuplja vijeka* je zapravo tipična pjesma razdoblja romantizma kao stilske epohe u nas i Evropi uopšte. Ona je vremenski uklještena u to razdoblje, nastala je najvjerojatnije, da ponovimo, do 1844. godine. Da ju je Svetozar Marković dvije decenije kasnije imao u svojim rukama, uvjerio bi se i na njoj da „daroviti pjesnik zna šta kaže (i) o osećanju ljubavi“ i Njegoša bi uvrstio u velike pjesnike ovoga žanra, kao što ga je ocijenio po skladnosti pjevanja i mišljenja uopšte.

Noć skuplja vijeka ima za moto misao iskazanu na francuskom jeziku: „Ljepota daha ove boginje prevazilazila je sve mirise srećne Arabije“.¹¹ Pjesma je ispevana u šesnaestercu, stihom koji se sreća u Njegoševim pjesmama. Po ekspresiji riječi, po nabujalosti emocija, po životnosti – ona daje poetsku

¹⁰ U vezi sa ovim, mi ne mislimo da je suvišno ukazati na neke sličnosti između ove Njegoševe pjesme i pojedinih mjesta iz Puškinova „Evgenija Onjegina“. Nama se čini da ima izvjesne misaone podudarnosti između scene u kojoj Tanja, ophrvana ljubavlju nema sna, i uvodnog dijela „Noći skuplja vijeka“. I ne mislimo da je do njih došlo slučajno, samo iz izvjesnih metafizičkih svojstava književnosti, shvaćenih u ontološkom smislu njene suštine. U toj sceni Puškin slika Tanju na sljedeći način:

Ljubavna patnja Tanju goni
I pošla je u vrt da tuži;
Najednom zemlji oči kloni
Malaksala da put produži;
Nadimaju se prsa njena
I sva je vatrom oblivena;
Zamro joj dah i stao um,
U oku sjaj, u uhu šum...
Nastupa noć i mjesec bdije;
Nadgleda neba daljni svod,
U granama slavuja roj
Izviđa zvučne melodije;
U tami Tanja još ne spava
I svoju dadu oslovljava.

(A. S. Puškin, *Evgenije Onjegin*, Prosveta (152), Beograd, str. 69).

Moto glave iz koje je ova epizoda glasi: „Bila je mlada, bila je zaljubljena“, i to na francuskom jeziku, a kao što je poznato, *Noć skuplja vijeka* ima geslo na francuskom jeziku. Puškin u Onjeginu, kao i Njegoš u ovoj pjesmi, navodi imena antičkih boginja, koje naš pjesnik koristi kao metafore.

¹¹ O tome otkud Njegošu ova misao vidi: J. Milović, citirani članak u „Stvaranju“, str. 212.

sliku stvarnog doživljaja. Iz razloga koji mu je nalagao položaj u crkvenoj hijerarhiji i svjetovnoj vlasti, Njegoš je pjesmu dao u alegoriji, ženu je mistificirao i prurušio u vilu, ali ipak ona ostavlja snažan utisak slike ljubavnog sastanka i titraja zaljubljenih bića.

U kompozicionoj strukturi pjesme uočavaju se dva dijela: prvi u kome se ljubavna čežnja daje u okvirima slika iz prirode, drugi u kome je data slika samog sastanka. Ta dva dijela njezina su, u isto vrijeme, dvije etape u procesu pjesnikovog doživljaja i transponovanja osjećanja. Prvi dio pjesme je u stvari priprema, okvir, ambijent doživljavanja ljubavnog sastanka. U nekim drugim pjesmama, Njegoš je prirodu majstorski slikao, a ovdje, u ovoj pjesmi, personificirao je. Pjesnik je romantičarski zanesen, omamljen je mjesecinom i zvjezdanom noći, dovodi u skladan odnos svoje raspoloženje sa prirodom. On nalazi simbole i sadržajne riječi da bi emocionalnim stilom postigao adekvatniji izraz i radi toga snažnije djelovao na čitaoca. Pjesnik vidi „plavu lunu“ koja „vedrim zrakom u prelesti divno teče“, tu su nad mjesecom zvjezdana polja na kojima zvijezde rojevima „brilijantna kola vode“, tu je mjesecina prosuta po zemlji i „čuvstva tajna neka budi“, čuje se slavuj što „armoničku pjesmu poje“, tu su kapljice rose koje se prelivaju na mjesecini, mušice ognjevit roje se kao male komete, ukoliko – tu je bogatstvo prirodnih ljepota koje predisponira biće za intezivna erotska doživljavanja. Njegoš – pjesnik, aktivan učesnik ljubavnog sastanka, zagledan je u ljepote prirode, naslađuje se njima, ali ne zaboravlja da je pred svojim šatorom ne da bi prirodu posmatrao, već da bi dočekaio ženu – vilu, sa kojom je ljubavni sastanak udesio. Hod Dijanin, boginje antičkog doba koja je metafora za ženu – vilu ove pjesme, hod mjeseca, pjesniku je napojio dušu „prečuvstvijem nekim slatkim“, on iščekuje i sav se pretvorio u oko i uvo kako bi osjetio njen dolazak. I eto, ona dolazi „lakim korakom“ i ljubavniku sa srca pada teret neizvjesnosti. U zanosu on usklikne: „zavid’te ni svi besmrtni, na trenutak ovaj sveti?“

Drugi dio pjesme je od dolaska „divotice“, kako Njegoš naziva ovu ženu – vilu, do rastanka sa njom. On je strastveniji, proživljeniji, rekao bih zemaljskiji od prvog, i zato je ljepši. U ovom dijelu nema mnogo spiritualnosti, inače primjetne u pjesmi, nema stidljivih nagovještaja doživljavanja srećnih trenutaka. Jačina osjećanja narušila je diskreciju izraza, koja je bivala prisutna u vladici – pjesniku, pripovjedački stil ustupio je mjesto emocionalnom, osjećanja izbijaju eruptivnom snagom:

*Prelesnicu kako vidim, zagrlim je kâ bog veli,
uvedem je pod šatorom k ispunjenju svetoj želji,
pod zrakom krasne lune, pri svjećici zapaljenoj
plamena se spoji duša ka dušici raskaljenoj*

*i cjelivi božestveni dušu s dušom dragom sliju.
Ah, cjelivi, boža mana, sve prelesti rajske liju.
Cjelitelni balsam svesti najmirisni aromati
što je nebo zemlji dalo na usne joj stah sisati.*

U daljem toku pjesme je portretiranje žene – vile, slikanje nestašluka učesnika sastanka, izraz zanosa koji traje do zore: „ne miču se usta s ustah – cjeliv jedan noći c’jele“. Jedna jedina noć pjesnikova života skuplja je od običnog ljudskog vijeka i njegovih šetnji po Trstu, Petrogradu, Beču, itd.

Njgoš je dao u pjesmi preživljenu, iznijansiranu skalu erotskih osjećanja: od nestrpljivog iščekivanja, nadanja, naslućivanja da voljeno biće dolazi – do ispijanja čaše meda, do zadovoljenja strasti. Zato ova pjesma može da služi kao obrazac ljubavne pjesme. Ona to može biti prije svega po iskrenosti osjećanja iznesenih u njoj, zatim, po uvjerljivosti doživljaja, i na kraju po neisforsiranosti izraza i pjesničkih slika.

Svako sa iskustvom zna koliko su dugi minuti onome ko čeka, koliko se čekanje otegne u nadoček, koliko pritaji disanje da čuje hod koji mu se primiče, koliko u ušima odzvanja kad šušne bilo šta pokraj puta, koliko su zapravo napregnuta sva čula da se dozna nešto o kretanju onoga ko se očekuje. Iscrpnu skalu tih i takvih proživljavanja dao je Njgoš u pjesmi *Noć skuplja vijeka*:

*Vasprsnе li pupulj cv’jetni, ali kane rosa s struka,
sve to sluhu oštrom grmi, kod mene je strašna huka,
Zatrepte li tice krila u busenju guste trave,
strećanja me rajska tresu, a vitlenja muće glave.
Trenut mi je svako sahat – moje vrijeme sad ne ide;
Sile su mi na oprezu, oči bježe svud – da vide.*

Nezasićenost ljubavne strasti, putenost u čovjeku, ono što nazivamo tjelesnim u ljudima, našlo je izraza u jednom jedinom stihu ove pjesme: „Ustav’, luno, b’jela kola, produži mi čase mile“. To je pjesnikova pobuna protiv odmicanja vremena, neugasiva čežnja da se produži trenutak u kome se zaboravljaju sve životne tegobe i nedaće. Pa, iako se u pjesmi osjeća čulna razbuktalost, razuzdanost osjećanja, kakvu imamo u pjesmama Branka Radičevića, Njgoš je osjećaj mjere zadržao u granicama prirodnog i estetski tolerantnog izraza, kojim je saopšteno više nego u nizovima strofa pjesnika ljubavne poezije. Pjesnikovo oduševljenje, koje je mjestimično prelazilo u ekstazu, nije narušilo sklad riječi i odgovarajuće slike, tamo gdje je zahuktalost osjećanja tražila indiskretniji izraz, nalazila ga je u jednostavnijim riječima i slikama. U takvim momentima pjesnikov emocionalni stil je dobijao natruhe

naturalističkog estetskog manira, što opet svjedoči o intenzitetu pjesnikovih osjećanja, dubini ljubavne strasti i pjesnikovim izražajnim mogućnostima:

*Igram joj se s jabukama – dva svijeta srećna važe,
k voshištenju besmrtnome lišenika sreće draž;
znoj lagani s njenom kosom s zanošene tarem glave...
Druge sreće, malo važne, za nju bi da i sve slave.*

Naglašeno emocionalni stil uočljiv je osobito onda kada pjesnik izražava svoj zanos izazvan tjelesnom ljepotom žene – vile koja je predmet pjesnikove ljubavi i ove pjesme. Njogoš je ženu snažno doživljavao u nekim drugim manjim pjesmama, u *Gorskom vijencu* posebno. U ovoj pjesmi ona je u osnovi pjesnikova doživljaja, pa nije čudo što je Njogoš, uz izrazito lirsko raspoloženje, sa nekoliko stihova dočarao i vanjski izgled žene, njen portret. Kao sve druge žene Njogoševog djela, i ova je lijepa. To je, istina, više ljepota tijela nego duha, ali je utisak o liku takav da daje sliku kompletne ljepote, fizičke i duhovne:

*Zrak je vile mladolike tako krasan kâ Atine,
ogledalo i mazanje preziru joj čerte fine.
Savršenstvo tvorenije, tainstvene sile bože,
ništa ljepše nit' je kada niti od nje stvorit može!
Malena joj usta slatka, a angelski – obraščići –
od tisuće što čuvstvujem jednu ne znam sada reći!
Snježana joj prsa krugla, a strecaju svetim plamom,
dvije slonove jabučice na njih dube slatkim mamom;
crna kosa na valove niz rajske se izgra grudi...
O divoto! Čudo smrtni ere sada ne poludi!*

Ljepotu žene, o kojoj pjeva, Njogoš potencira na dva načina: primjenom poredbenog postupka i savijanjem vela tajne oko njene pojave. Noć, mjeseci-na, zvijezde, pojlavuja, seoski pejzaž, miris trava – sve to stvara romantičnu atmosferu, upotpunjuje nedokučivost ljepote trenutka i stvara uslove za izuzetno doživljavanje ljepote. A ljepota je personificirana u boginjama antičkog svijeta – Dijani, Aurori, Atini, sa kojima pjesnik poređuje mladoliku ženu – vilu. Pojam ženske ljepote Njogoš i inače gradi na narodnom vjerovanju da je vila pojam apsolutne ljepote, nešto što ima smisao modela pri kompariranju pojmova i predstava. Takav postupak je vidljiv u *Gorskom vijencu*, drugdje, i ovdje, u ovoj pjesmi. Poređenje žene sa boginjom antičkog doba u njoj asocira raskošnost ženske ljepote, draž njenog bića i u funkciji je stvaranja opšte harmonije *Noći skuplja vijeka*.

Žena u pjesmi *Noć skuplja vijeka* nije ni nevjernica, ni majka, ni junak, ni vještica, ni demon. Ona je vladalica ljudskih sudbina, napitak bogova, viteza i beskućnika. Ona je stvorena da čovjeku život čini lakšim i ljepšim. Žena je ovdje melemne duše, vilinskih čari i bezgraničnih moći da čovjeku priziva radost i sreću.

Ljubavni doživljaj kojim je pjesnik inspirisan unesen je u sferu duhovnog života, dematerijalizovan je. Pjesnik je to postigao zahvaljujući prije svega jeziku, stilu, pjesničkim slikama. U pjesmi je uočljiv specifičan izraz koji je romantičarski – sentimentalno intoniran. Prirodni dekor je takav da podstiče erosno u čovjeku, u takvom ambijentu „smrtnika žedni pogled u dražesti slatkoj bludi“. Pjesnik je i stilski i jezički održao misaono-jezički kontinuitet između gesla pjesme i njenog završetka. Jezik je od početka do kraja primjeren trenutku, a stil izražava usijanost osjećanja, ustreptalost duše i tijela dvoje mladih, koji su se našli u ljubavnom zagrljaju „pod zrakama krasne lune“. Za ženu – vilu pjesnik je našao takve izraze koji označavaju apsolut ljepote, beskonačnost, neprikosnovenost. Žena je, ovdje, divna vila, prelesnica, sovršenstvo tvorenja, divota, vladalica, divotnica. Pustinjak cetinjski, lišenik sreće, u susretu sa ženom zapao je u duševno blaženstvo, za koje bi dao „druge sreće, malo važne, i sve slave“.

Jezik i stil su svečano intonirani. Primjena takvog postupka omogućila je Njegošu da sublimiše ovozemaljsko i duhovno, da neutrališe brankovski nestašluk iz zadnje trećine pjesme i „rajske prelesti“ koje pjesnika uznose u regione dostupne samo mašti. Njegoš je na relativno malom prostoru, u jednoj jedinoj pjesmi, pokazao šarolikost jezika u funkciji saopštavanja dubokih emocija izazvanih ljepotom suprotnog pola. Kod jednog pjesnika novije srpske lirike „poljubac je susret najveći na svetu“, kod Njegoša, međutim, poljupci su „božanstveni“, „boža māna“, u njima je „balsam sveti, najmirisni aromati“, a to su izrazi čiji se sadržaji mogu samo dosanjati.

Upotrebom rusizama i tzv. slavjanizama Njegoš je platio danak lektiri i jeziku crkve. Leksemi ove vrste, uz druge arhaične oblike prisutne u pjesmi, otežavaju da ova pjesma dopre do najšire čitalačke publike, pa se zato i njeni stihovi ne recituju poput onih iz *Gorskog vijenca*. Iako su izrazi tipa: luna, prelest, magičeski, dražest, armonički, vniimatelni, pretčuvstvije, dviženije i sl. u službi pjesnikove kreativne moći i čine integralni dio njegovog umjetničkog izraza – ipak oni ne plijene zvučnim magijama Njegoševog lirskog deseterca i ne doprinose širokom prihvatanju ove pjesme. I leksika pjesme upućuje na zaključak da je ona nastala do kraja 1844. godine, graničnog perioda Njegoševog umjetničkog rada.

Valja istaći da erosno osjećanje, kao dominantno u pjesmi, nije ovu lišilo misaonosti, bitne odlike Njegoševe poezije. Njegoš – filozof i u ovoj pjesmi dotiče problem odnosa emotivnog i cerebralnog – racionalnog u čovjeku,

čije dijalektičko jedinstvo strukturira čovjeka kao biće. Radujući se skorom ljubavnom sastanku, pjesnik razmišlja o ljepoti ovozemaljskog života i reklo bi se da daje primat misli nad emocijama, malo dalje, međutim, naslućuje se da je misao podstaknuta emotivnim stanjem čovjeka:

*Ja zamišljen pred šatorom na šareni ćilim sjedim
i s pogledom vnimateljnim svu divotu ovu gledam.
Čuvstva su mi sad trijezna, a misli se razletile;
krasota mi ova boža razvijala umne sile.
Nego opet k sebi dođi, u ništavo ljusko stanje,
al' lišeno svoga trona božestvo sam neko manje;
pretčuvstvujem nekim slatkim hod Dijanin veličavi
dušu mi je napojio – sve njen v'jenac gledam plavi.*

Kad je došlo do sastanka sa ženom – vilom dah je stao, misaoni procesi su paralisani „od tisuće što čuvstvujem jednu ne znam sada reći“. Emocije sada potiskuju razum. Verbalno izjašnjavanje, istina, nije stalo, ali se samo odnosi na divljenje ženskoj ljepoti i saopštavanju emocija izazvanih tom ljepotom. Njegoš nije izričit šta je čovjeku primarnije – misao ili emocija, instikt al' duhovni vođa. „Ovoga su u grobu ključevi“, rekao bi vladika Rade...

Noć skuplja vijeka ostaje kao poezija snažnog umjetničkog nadahnuća, dokaz prisutnosti ljubavnog motiva u Njegoša, jedna ispisana stranica njegovog privatnog života. Nije to „monaška, bestidna i razbludna pjesma“¹², kako je naziva Isidora Sekulić, već pjesma srca i monaštva, pjesma jednog trenutka čija se ljepota ne može mjeriti. Pjesma je pisana sa izrazitim poetskim žarom. Njegoš je u njoj usklađivao romantičarski stil sa ekstatičnim osjećanjima i raspoloženjima i na taj način stvorio pjesmu koja pripada biserima crnogorske, i šire – jugoslovenske lirske poezije. Ona općarava silinom emocija i pjesnikovom željom da izrazi razigranost svojih osjećanja, koja su u drugim prilikama bivala uzapćena vladličanskom mantijom i obzirima životne stvarnosti. Velikog pjesnika ovaj trenutak nije naveo na degradaciju mjere i ukusa. Jedan običan životni događaj, jedno ljudsko proživljavanje – Njegoš je uznio u sfere snoviđenja i saopštio svečanim tonom, gospodstvenim manirom i stilom.

Upadljivo stilsko obilježje pjesme *Noć skuplja vijeka* je i rima. Ona je dosljedno ostvarena od početka do kraja pjesme i predstavlja elemenat njenog potpunijeg doživljavanja. Pada u oči da je Njegoš rimu, kao način organizacije pjesničkog izraza, koristio gotovo u svim pjesmama ispjevanim stihom kojim je stvorio *Noć skuplju vijeka*. Rime ove vrste, osim u *Posveti prahu oca Srbi-*

¹² I. Sekulić, *Njegošu knjiga duboke odanosti*, SKZ, Beograd, 1951, str. 126.

je, nema u glavnim Njegoševim djelima, a u tzv. manjim pjesmama se nalaze svega u nekoliko primjera. Izražavanje u prvom licu (ja zamišljen sjedim, gledim, čuvstva su mi sad trijezna, krasota mi ova boža, prelesnicu kako vidim, zagrlim je, sitan se ne naljubih, izgubim divotnicu i sl.) demistificira doživljaj, daje mu osnov realnosti i suzbijanja (čitaočeva) kolebanja.

Kao što se ne može doći do pouzdanih podataka o vremenu i mjestu nastanka pjesme *Noć skuplja vijeka*, tako ostaje i dalje zagonetka ko je bila žena koja je inspirisala Njegoša za ovu pjesmu. O njoj ni u Njegoševim za-bilješkama, niti pak u literaturi o njemu nema nikakvih podataka i, ako je postojala, zanimljivo je kako je ostala u dubokoj anonimnosti. O njoj, njenom imenu, nema pomena ni kod Medakovića niti kod Vuka Vrčevića, dugogodišnjih Njegoševih bliskih saradnika. Bilo kako bilo, ova žena je svojom ljepotom, jakim emocijama, rekli bismo i stabilnošću, jednostavnom strukturnom građom, upotpunila niz Njegoševih ženskih likova u njegovom književnom djelu i učinila da skala njegovih pjesničkih dirki bude raznovrsna. Fikcija, opšti pojam žene ili stvarnost – inspirisala je Njegoša za ljubavnu pjesmu, bez koje se ne može zamisliti nijedna antologija jugoslovenske ljubavne lirike.